

Голові разової спеціалізованої вченої ради СВР ІД
35.735.031 Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
доктору історичних наук, професору
Виздрику Віталію Степановичу,
вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів-26, 79026

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію
ДОЛГАНОВОЇ Маріанни Володимирівни
«Історичний досвід створення та функціонування інституту військових
капеланів у постсоціалістичних країнах (90-ті роки ХХ – початок ХХ
століття)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора
філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія»**

Збройні сили іноземних держав мають значний досвід релігійної опіки військовослужбовців за допомогою інституту військових капеланів і міжнародні релігійні організації. Військові священники не лише задовольняють духовні потреби особового складу, а також консультують командирів із питань морально-психологічного стану військ.

Розбудова Української держави неможлива без відповідного духовно-гуманітарного підґрунтя, адже вона супроводжується зміною суспільних цінностей і трансформацією державних та соціальних структур. Співпраця релігійних організацій з військовими формуваннями розпочалася ще у 1992 році, проте тривалий час залишалася безсистемною і без належного правового регулювання. Лише на початку ХХІ ст. між армією та Церквою налагодився конструктивний діалог, який у 2021 році завершився ухваленням Закону України «Про Службу військового капеланства». Тому намір М. Долганової присвятити своє дослідження осмисленню історичного досвіду розвитку військового капеланства у постсоціалістичних країнах, його адаптації до українських умов, а також особливостей організації військової душпастирської опіки задля забезпечення належного рівня духовності військовослужбовців у мирний час, у період воєнних операцій та збройних конфліктів є об'єктивно вмотивованим і науково виправданим. Загалом дисертантка успішно заповнила цю лакуну в наших знаннях.

Дисертація виконана в рамках теми науково-дослідної роботи «Взаємодія збройних сил і громадянського суспільства в умовах сучасних війн та збройних конфліктів» (шифр «Суспільство», номер державної реєстрації 0123U102207) на замовлення Генерального штабу ЗСУ та командування НАСВ.

Об'єктом дослідження виступає духовна опіка військовослужбовців у постсоціалістичних країнах, а предметом – еволюція інституту військових капеланів у постсоціалістичних країнах у досліджуваний період. Одержані результати є обґрунтованими і містять елементи наукової новизни. Авторці на основі дослідження широкого кола історичних джерел і спеціальної літератури вдалося відтворити становлення військового капеланства в постсоціалістичних країнах. На нашу думку, дисертанткою досягнуто суттєвих наукових результатів, які в сукупності розв'язують поставлене наукове завдання, зокрема, з'ясовано історичний досвід функціонування інституту військових капеланів у країнах Центрально-Східної Європи; показано особливості становлення і діяльності військового капеланства у пострадянських країнах; охарактеризовано капеланство у Збройних Силах України (кінець XX – початок XXI ст.).

Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (264 позиції) та додатків.

У першому розділі «Історіографія, джерельна база та методологія дослідження» дисертантка характеризує праці як закордонних, так і українських учених щодо історії та сучасного стану військового капеланства у постсоціалістичних країнах. Водночас поза її увагою залишилися монографії релігієзнавців В. Єленського «Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східноєвропейських суспільств: фокус на Україні» (Київ, 2002). та С. Здіорука «Суспільно-релігійні відносини: виклики України XXI століття» (Київ, 2005). В останній докладно проаналізовано забезпечення національних інтересів у відносинах сил оборони і релігійних інститутів. Водночас книжка «Капелани. На службі Богу і Україні»

(с.40), що містить спогади військових капеланів різних конфесій, належить до джерельної бази дослідження, а не до історіографії. Історіографічному огляду бракує стрункості та констатації того, які аспекти теми опрацьовані меншою мірою, що, власне й умотивувало виконання цього дисертаційного проєкту.

Дисертація основана на джерельній базі, що представлена опублікованими нормативно-правовими актами, міжнародними документами, матеріалами преси («Народна армія», «Флот України», «Камуфляж», «Військо України»), інформацією на сторінках соціальних мереж, сюжетами на YouTube, офіційними інтернет-сторінками, що містять актуальну інформацію про капеланську службу. Доповнюють джерельну базу усноісторичні джерела, зокрема спогади та інтерв'ю капеланів і військовослужбовців про досвід капеланського служіння. Дисертації дещо бракує суто джерелознавчої характеристики використаних джерел, а також виокремлення документів, які вперше були введені здобувачем до наукового обігу. Загалом джерельна база є достатньою для об'єктивного висвітлення теми й виведення обґрунтованих висновків.

У підрозділі 1.3. «Методологія дослідження» авторка перерахувала використані загальноприйняті наукові підходи, принципи та методи пізнання. Акцентовано увагу на міждисциплінарному підході, що дав змогу провести глибокий аналіз ролі капеланів у різних історичних контекстах, а також їхнього впливу на духовно-моральний стан військових і суспільства загалом. Використання методу «усної історії» у дослідженні капеланства дало можливість зібрати усні свідчення п'яти українських капеланів, які мають бойовий досвід і розпочали своє волонтерське служіння на під час Революції гідності.

Другий розділ присвячений історичному досвіду функціонування інституту військових капеланів у країнах Центрально-Східної Європи. Проаналізовано становлення капеланства та формування правових засад, його функціонування після розпаду соціалістичного табору. Показано душпастирську діяльність у країнах Балтії: Естонії, Литві, Латвії. Водночас,

описуючи функціонування капеланства в армії Чеської республіки, авторка некоректно переклала назву «Ekumenická rada církví» як Вселенська, а не Екуменічна (с.86, 87). Здобувачка дійшла висновку, що «у більшості досліджених нами державах спостерігається інституціоналізована модель душпастирської служби (Польща, Чехія, Румунія, Словаччина, країни Балтії), де військові священники мають офіційний статус та забезпечені соціальними гарантіями з боку своєї держави, мають військове звання та підпорядковуються військовому керівництву» (с.110).

Особливості функціонування інституту військових капеланів у Російській Федерації, Білорусі, Грузії та Азербайджані розкриваються у третьому розділі. Варто погодитися з думкою М. Долганової, що в Росії та Білорусі душпастирська служба радше слугує інструментом політичної пропаганди задля просування державних амбіцій, виправдовуючи збройну агресію проти України. У Грузії душпастирську опіку надає Грузинська Православна Церква у співпраці з Міністерством оборони, а в Азербайджані провідною релігією є іслам.

У четвертому розділі – «Капеланство у Збройних Силах України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)», що поділений на три підрозділи, – висвітлено правове забезпечення та особливості діяльності військових капеланів (1991–2013 рр.), еволюцію завдань і форм роботи військових капеланів у 2014–2021 рр., функціонування інституту капеланства під час відбиття широкомасштабного вторгнення військ РФ (2022–2023 рр.). У дисертації зроблено висновок, що війна на Сході України, яка розпочалася у 2014 р., стала переломним моментом у становленні українського військового капеланства. Саме тоді виникла нагальна потреба у створенні інституту капеланства як окремої та організованої структури, що здатна забезпечити духовну і моральну підтримку воїнам та їхнім сім'ям. На основі досвіду країн НАТО авторка запропонувала низку практичних рекомендацій щодо удосконалення капеланської служби у ЗСУ, зокрема щодо призначення очільником служби капелана (с.163-164).

Висновки, зроблені у дисертації, об'єктивні, аргументовані, а результати дослідження належним чином апробовані. Авторка опублікувала 3 статті у наукових фахових виданнях, що входять до переліку МОН України, а також 10 статей апробаційного характеру, які належним чином передають основні висновки дисертаційної роботи. Порушень академічної доброчесності в дисертації не виявлено.

Водночас є деякі зауваження та побажання до дисертаційної роботи.

1. У вступі при формулюванні наукової новизни отриманих результатів дослідження варто було чіткіше представити основні наукові положення, які виносяться на захист. Не слід формулювати мету роботи як «аналіз...», оскільки це вказує на засіб досягнення мети, а не на саму мету.
2. На с.123 авторка аналізує урядовий законопроект №8221, який так і не був ухвалений Верховною Радою України, однак не згадує, що відповідно ЗУ № 2662-VIII від 20.12.2018 р. парламент обмежив доступ священнослужителів УПЦ МП у частини, з'єднання Збройних Сил України та інших військових формувань України у місцях їхньої дислокації. Крім того, згідно з ч. 3 ст. 7 ЗУ «Про Службу військового капеланства» священнослужителі УПЦ МП не можуть бути військовими капеланами.
3. Варто було проаналізувати діяльність начальника служби військового капеланства ЗСУ полковника Олексія Терещука в досліджуваній період, а також Міжконфесійної ради з питань військового капеланства при МОУ.
4. Здобувачці загалом притаманний аналітичний виклад матеріалу, проте в окремих випадках вона захоплюється описовістю; подекуди роботі бракує висновків до підрозділів дисертації та глибшого аналізу процесів, які відбувалися у військовому капеланстві постсоціалістичних країн, більш критичного ставлення до деяких використаних джерел.

Загалом рецензована дисертація М. Долганової є самостійним дослідженням, написана на належному науковому рівні, містить елементи

наукової новизни, відповідає завданням сучасної історичної науки, вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 зі змінами. Це завершена праця, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, а М. Долганова заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії
ім. проф. М. П. Ковальського
Національного університету
«Острозька академія»

Handwritten signature of Andriy Smirnov

Андрій СМІРНОВ

ПІДПИС *Смирнова А.І.*
ПІДТВЕРДЖУЮ
НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ
КАДРІВ *В.А. ОА*

Handwritten signature of V.A. O.A.